

איש צדיק היה

כלים ללימוד ספר איוב

ר' עדיאל שרעבי

ב. צדיק ורע לו - הנקודה המרכזית בספר:

1. תקציר פרקים א-ב
 2. ייסורים - על מה?
 3. הדיון - באופן כללי
 4. אליהוא, ה' ואיוב
 5. נקודת הלימוד מאיוב
 6. סיום הספר
 7. דגשים בפרשנים
4. סיום
- א. לסיום ספר איוב
 - ב. מקורות נוספים לעיון

1. מטרת החיבור

2. הקדמה

א. רקע לספר

ב. היה או לא היה - מתי ומי כתבו

ג. מדברי חז"ל על איוב:

1. שבחי איוב

2. גנות איוב

3. איוב ואברהם

4. מה היתה מטרת הניסיון

לאיוב?

3. ספר איוב

א. המבנה הכללי של הספר

1. מטרת החיבור

מטרתי במאמר זה להראות את עיקרי ספר איוב, לתת כלים התחלתיים בסיסיים להבנת הספר, על מנת שיקל עלינו לגשת ללימוד הספר בעצמנו וללמדו לאחרים.

סיכום זה נכתב לאחר העברתו כשיעור לחבריי בישיבה ולאחר ייעולו בעזרתם הרבה של רבני וחברי הישיבה.

2. הקדמה

א. רקע לספר

מחוסר הכרת הספר נוטים לעיתים לא ללומדו כראוי. כמה מבואות יועילו להעמיד את הספר במקומו, לעצמנו ולאחרים:

- מיקומו של איוב בתנ"ך הוא בכתובים.
- איוב הוא אחד משלושת ספרי אמ"ת (=איוב, משלי תהילים) שהטעמים בהם שונים מאשר בשאר התנ"ך.
- על קדושתו של ספר איוב לא נחלקו חז"ל מעולם (שלא כמו ספר יחזקאל ועוד).
- ישנן הקבלות לשוניות בין ספר איוב לעוד ספרים בתנ"ך, כגון: שופטים, תהילים, ירמיה, איכה וישעיה. לא נדון בהן כאן, אך נראה שעקב הקבלות אלו, בין השאר, היו דעות שונות לגבי זמן כתיבתו של הספר ומי כתבו.
- במסכת יומא (א, ו) כתוב: בזמן שבית המקדש היה קיים היה ספר איוב נקרא (בין ספרים נוספים) לפני הכהן הגדול בליל יום הכיפורים! רש"י והרמב"ם מציינים שהקריאה לפניו היתה במטרה שלא יישן, שבספר זה יש דברים המושכים את הלב. לתשומת לב הלומדים והמלמדים!!!

ב. היה או לא היה - מתי ומי כתבו

- חז"ל נחלקו, האם כל סיפורו של איוב אינו אלא משל הבא ללמדנו משהו, או שבאמת היה סיפורו של איוב במציאות.
- שיטה אחת בחז"ל: איוב לא היה ולא נברא אלא משל היה^{1,2}. כך גם אומר הרמב"ם³ ועוד ראשונים. גם בין האומרים
- "משל היה" יש דעות שונות מה היה המשל. יש אומרים³, שאפילו אדם בשם איוב לא היה וגם זה משל, ויש אומרים^{4,1}, שהיה איש צדיק בשם זה (עיין יחזקאל יד, יד) ועליו "הלבישו" את כל סיפור המעשה. כלומר: איוב לא נתיישר, אלא רק נכתב כאילו באו

1 ירושלמי סוטה ה, ו (כה ע"ב).

2 בבא בתרא טו ע"א.

3 מורה נבוכים ג, כב.

4 בראשית רבה נז, ד.

5 בבא בתרא טו ע"ב.

6 שמות רבה יב, ב.

7 סוטה יא ע"א.

8 סוטה לה ע"א.

9 דעת מקרא על איוב: אולי נכתב אחרי החורבן בגלל ספיקות ושאלות עם ישראל. עייך עוד בעמודים

עליו ייסורים כדי ללמדנו, שאם היו באים עליו הייסורים היה יכול לעמוד בהם ולא היה בועט.

רוב הדעות בחז"ל^{1,2,5} אומרות שסיפורו של איוב היה במציאות. כאן נחלקות הדעות מתי חי איוב ובענין זה מצאנו שתיים עשרה שיטות בחז"ל. כמו כן יש מחלוקת מי כתב את ספר איוב.

מקורות להרחבה ניתן לראות בסוף המאמר.

מחבר הספר	איוב חי בתקופת	ראיות ופסוקים המוכיחים זאת
לא ידוע	אברהם	באיוב - "איש היה בארץ עוץ", באברהם - "את עוץ בכורו" ¹
	יצחק	אליהוא הוא יצחק ¹
	יעקב	באיוב - "אחת הנבלות", ביעקב - "כי נבלה עשה", ודינה היתה אשתו של איוב ⁵
משה רבנו ²	שבטים	באיוב - "אשר חכמים (=השבטים) יגידו" ¹
	יציאת מצרים	במצרים - "הירא את דבר ה'" ובאיוב - "ירא אלקים" ⁶ , וכן: שלושה יועצים היו לפרעה, איוב ששתק נידון ביסורים ⁷ , וכן: השטן בא לקטרג על יציאת ישראל ממצרים וגירחו ה' באיוב ⁴
	מרגלים	באיוב - "איש היה בארץ עוץ", במרגלים - "היש בה עץ" ² , איוב מת כשהמרגלים היו בארץ והתעסקו הכל בהספדו ⁸
	בלעם	אליהוא הוא בלעם ¹
	שופטים	באיוב - "הבל תהבלו" = דור שכולו הבל, כדור השופטים ⁵
לא ידוע	שבא (שלמה)	באיוב - "ותפל שבא ותקחם", ומלכת שבא באה אל שלמה ⁵

באיוב - "כשדים שמו שלשה ראשים" ⁵	כשדים (מלכות בבל) ⁹	
בית מדרשו היה בטבריא ²	עולי בבל ⁹	
"ולא נמצא נשים יפות כבנות איוב" - דור שחיפשו נשים יפות כמו באסתר - "יבקשו למלך נערות... טובות מראה" ⁵	אחשוורוש ⁹	

ג. מדברי חז"ל על איוב

1. שבחי איוב

מצינו בחז"ל שבחים רבים על איוב:

- נולד מהול¹⁰.
- לא הסתכל על בתולה¹¹.
- גוזל (לוקח) שדה מהיתומים, משביחה ומחזירה להם¹¹.
- היה מבקר חולים, ואם משפחת החולה עניים היה מביא עימו רופא, מרגיע את משפחת החולה ומחזק את בטחונם שהבעל יקום וישוב לפרנסם, והיה כותב שטר התחייבות בפני עדים שאם חס ושלום ימות החולה – כל מחסור המשפחה על עצמו¹².
- כל אלמנה גלמודה – היה אומר שהיא קרובתו וכך קופצים עליה לשאתה¹¹.
- לא מקפיד על פרוטתו ומניח פרוטה אצל החנווני^{13,5} (לא מקפיד על "עודף"?).
- וותרן היה – אם מישהו דיבר עליו רעה לא נטר זאת בליבו וכאילו לא נאמר עליו מעולם דבר זה¹⁴.
- מכניס אורחים גדול, עשה ארבעה פתחים לביתו כדי שלא יצטערו האורחים לחפש הפתח והאכילם והשקם כפי שהיו רגילים¹⁵.
- היתה לו ברכה בממונו, וכל הנוטל פרוטה מאיוב – היה מתברך^{16,5}. לכן אם אדם נטל ממנו פרוטה – שוב לא היה צריך ליטול עוד¹⁷.
- בדרך כלל – זאבים הורגים עיזים, באיוב – פרץ כל כך צאנו שהעזים הרגו זאבים⁵.
- איוב היה מישראל, לכן למדו ממנו הלכות רבות^{18,5,1}, ויש אומרים שאיוב היה אחד משבעה נביאים שהיו לאומות העולם: בלעם ואביו, איוב, שלושת רעיו ואליהוא¹⁹.

- חז"ל נחלקו אם איוב עבד את ה' מיראה או מאהבה, והסיקו שעבד מאהבה^{20,1} !!
- הקב"ה הטעימו בעולם הזה מעין עולם הבא⁵, שנתקיים בו "ונגש חורש בקוצר"²¹.
- אין לך צדיק באומות העולם יותר מאיוב²².
- כשהיה איוב לוקח שדה מאחרים, היה שואל את בעליו הקודמים כמה היתה שדהו מביאה לו, וכאשר היתה השדה מוציאה לאיוב את תבואתה היה שולח לבעלים הקודמים מה שהיתה השדה עושה לו כל השנים²³.
- איוב נתן נפשו על הדינים, וכשופט היה עומד על הגזלן עד שהיה משיב את הגזלה²⁴.
- אם היה יצר הרע בא להטעות אותו, שלא ללכת לנחם את האבלים בגלל שהוא אדם גדול - לא היה שומע לו²⁴.

10 אבות דר' נתן ב, ה.

11 בבא בתרא טז ע"א, והפרשנים שם.

12 מדרש איוב מ (מובא באוצר אישי התנ"ך, הרב יש"י חסידה, עמוד נח).

13 מגילה כח ע"א.

14 קרבן העדה על ירושלמי סוטה ה, ו (מקור 1).

15 אבות דר' נתן ז, א.

16 פסחים קיב ע"א.

17 בראשית רבה לט, יא.

18 רבותינו למדו מאיוב הלכות רבות. עיין ברכות ס ע"ב, מועד קטן כ ע"ב, שם כח ע"ב, ירושלמי סוטה ה, ו, שם מועד קטן ג, ז.

19 עיין הערה 5. לפי זה, איוב איננו בלעם ואלהוא איננו יצחק. משמע שאיוב הוא גוי גם בהערות 7,6,4.

20 בסוטה כז ע"ב ובבבא בתרא טז ע"א, נחלקו חכמים האם עבד איוב את ה' מאהבה, כפי שאומרים ר' יהושע בן הורקנוס ור' יהושע, או שעבד מיראה, כפי שאומרים ר' יוחנן בן זכאי ור' אליעזר. ר' לוי, המובא בבראשית רבה מט, ט, מצטרף לסוברים שעבד מיראה. בספר "חובת הלבבות" (שער עשירי פרק רביעי) מביא רבנו בחיי שלוש רמות באהבה ומשווה בין איוב לאברהם ובכך מצטרף לאומרים שעבד מאהבה. עיין עוד בדברי הרב אליהו ידיד, מקרא קדש, הוצאת ארי, ירושלים התשנ"ה, עמוד 266 שדן בזה.

21 עיין רש"י על איוב א, יד.

22 דברים רבה ב, ד.

23 מדרש איוב מד (מובא באוצר אישי התנ"ך, הרב יש"י חסידה, עמוד נו).

24 פסיקתא רבתי לג, יא.

2. גנות איוב

- חז"ל לא מנעו את שבט ביקורתם מאיוב כאשר ראו צורך בכך:
- בכל זאת לא חטא איוב בשפתיו²⁵ - בשפתיו לא חטא אך בלבו כן חטא²⁶.
 - "כלה ענן וילך, כן יורד שאול לא יעלה"²⁷ - מכאן שכפר איוב בתחיית המתים¹¹.
 - איוב חרף בסערה ואמר לפני ה': רבוננו של עולם, שמא רוח סערה עברה לפניך ונתחלף לך בין איוב לאויב. השיבו ה' בסערה והוכיחו מכמה דברים, עיין שם¹¹.
 - איוב לא עבד את ה' מאהבה אלא מיראה וביקש להפוך קערה על פיה, כלומר: לעקור כל כבוד, שחירף וגידף לומר שאין דין אמת¹¹.
 - עפר לפיו של איוב, שדיבר לפני השכינה כאדם המתווכח עם חברו מי חייב למי¹¹.
 - עפר לפיו של איוב, שדיבר כלפי ה' והוכיחו על מה שייסר אותו, ולא הבין שאין עבד מוכיח את רבו¹¹.
 - רש"י על הפסוק "תם וישר ירא אלקים וסר מרע"²⁸ אומר: אבל בדברים שבין קונו ובינו לא היה צדיק.

3. איוב ואברהם

חז"ל עשו השוואה בין איוב לאברהם.

- חשוב לשים לב: עצם ההוא אמינא להשוות כבר מלמדת אותנו על גדלותו של איוב. בהשוואת חז"ל בין דמותו של איוב לאברהם אבינו מצינו צדדים שונים:
- א. איוב גדול מאברהם⁵ -

25 איוב ב, י.

26 עיין הערה 11. לגבי חטא איוב בשפתיו עיין עוד בראשית רבה ט, יב.

27 איוב ז, ט.

28 איוב א, א.

29 בראשית כב, יב.

30 איוב א, ח.

31 מדרש פסיקתא רבתי מז, ג (אחרי מות).

32 שמות רבה כא, ז. ממקור זה גם מובן למה ה' ייסר את איוב וזה נלמד מדברי איוב עצמו, כלומר: איוב ידע למה ה' מייסר אותו (לפחות לפי המסבירים כך). כמו כן זה מתאים לדברי האומרים, שאיוב היה בזמן יציאת מצרים. עיין עוד בזהר ח"ב קפב ע"א, שאחרי שבני ישראל עשו את הפסח ונימולו התאחד הקב"ה בישראל והשטן לא היה יכול לנגוע בהם.

באברהם כתוב: "כי ירא אלקים אתה"²⁹,

ובאיוב כתוב: "איש תם וישר, ירא אלקים וסר מרע"³⁰.

ב. אברהם גדול מאיוב -

1. איוב מחכה לאורחים שיגיעו אליו, אברהם מחזר אחרי אורחים וכשמוצאם - מכניסם לביתו, מאכילם ומשקם יותר ממה שרגילים, בנה פלטרין על הדרכים ושם שם מאכל ומשקה וכל מה שהפה שואל מצוי בביתו של אברהם¹⁵.

2. איוב לא הסתכל על בתולה אבל כן הסתכל על אשתו, אברהם אפילו באשתו לא הסתכל¹¹.

3. איוב קרא תגר על מידת הדין, לעומת אברהם שעמד בגבורה בכל הניסיונות ולא קרא תגר על דרכי הבורא³¹.

חז"ל אומרים שאם איוב היה עומד בניסיון ולא קורא תגר על מידת הדין, היינו אומרים בתפילה "אלקי אברהם, אלקי יצחק, אלקי יעקב ואלקי איוב"³¹ !!

4. מה היתה מטרת הניסיון לאיוב?

מה היתה מטרת השטן בדבריו, ומה היתה מטרת הקב"ה בדבריו?

א. השטן לשם שמים נתכוון, כדי שיוכח שאין אדם שעדיף מאברהם¹¹.

ב. אותו היום שבאו בני האלקים אל ה' היה זמן יציאת מצרים והשטן בא לקטרג על ישראל שעובדים עבודה זרה,

גירה אותו ה' באיוב, ואמר הקב"ה: עד שהוא מתעסק עם איוב ישראל עולים לים ויורדים, ואחר כך אציל את איוב^{32,1}.

ג. איוב לא בא לעולם אלא לקבל שכרו על שהיה חסיד אומות העולם. הביא עליו ה' ייסורים, איוב חירף וגידף, כפל לו

ה' שכרו בעוה"ז כדי לטורדו מן העוה"ב^{5,1}.

ד. שלושה היו באותה עצה על ישראל במצרים וכו', איוב ששתק נידון בייסורים⁷.

בסיום הספר אנו מוצאים קביעה והערכה לדברי איוב ורעיו: הקב"ה אומר לרעי איוב: "ועתה קחו לכם שבעה פרים ושבעה אילים ולכו אל עבדי איוב והעליתם עולה בעדכם, ואיוב עבדי יתפלל עליכם, כי אם פניו אשא לבלתי עשות עמכם נבלה, כי לא דברתם אלי נכונה כעבדי איוב"³³.

ספר איוב קובע נחרצות, כי ההכרעה בין איוב לרעיו היא לטובתו של איוב. על כן הרעים צריכים להביא קרבן ואיוב, הנקרא על ידי ה' מספר פעמים "עבדי", הוא זה שיתפלל עליהם.

אם כן, לפי פשט הכתוב - איוב היה צדיק, על כן בחרתי ללכת בדרך זו בהמשך המאמר.

3. ספר איוב

א. המבנה הכללי של הספר

על מנת להקל על הבנת הספר כדאי לראות קודם כל את המהלך הכללי:

הנושא			הפרקים	
סיפור ההתחלה			א - ב	
מהלך הסבבים		איוב פותח בדברים ושלושת רעיו מתווכחים עמו. הרעים מדברים בשלושה סבבים, כאשר לאחר כל דיבור של אחד מהם - מדבר איוב. הסבב השלישי אינו שלם	ג - לא	
עפ"י פרקים				
אלופז	בלדד			צופר
ד	ח			יא
טו	יח	כ		
כב	כה	לא מדבר		
דברי אליהוא, איוב לא עונה			לב - לז	
ה' מדבר עם איוב ואיוב מדבר עם ה' (ה', איוב, ה', איוב)			לח - מב, ו	
סיפור הסוף			מב, ז - מב (הסוף)	

ניתן לסכם זאת כך:

המבנה הכללי של ספר איוב

1. ה' מטיב לאיוב, אח"כ מכה את משפחתו ורכושו ולבסוף אף את גופו.
2. שלושה סבבים של ויכוח של הרעים (אליפז, בלדד וצופר) עם איוב:
הרעים: חטאת, לכן אתה מיוסר.
איוב: לא חטאתי. אינני מבין מדוע אני מיוסר.
הסבב השלישי אינו שלם.
3. אליהוא מדבר עם איוב.
4. התגלות ה' מתוך הסערה ועונה (?) לאיוב: _____.
5. ה' מטיב לאיוב יותר מאשר בראשיתו.

ב. צדיק ודע לו - הנקודה המרכזית בספר

1. תקציר פרקים א - ב

בשלב הראשון נקרא את הפרק מתוך התנ"ך. לאחר מכן נוכל לתקצר זאת כך, בתוספת הארות שונות:

איוב הצדיק חי בטוב ובנעימים - בכל התחומים³⁴.

בני האלקים ובתוכם השטן³⁵ מתקבצים אל ה'. מתפתח דו שיח בין ה' לשטן ובו ה' אומר לשטן שיש לו עבד בארץ - איוב הצדיק. השטן טוען שאין פלא שאיוב עובד את ה' - מכיוון שזה משתלם לו, שהרי ה' נותן לו כל טוב בעולם הזה. לכן מבקש השטן לפגוע בכל אשר לאיוב - על מנת לבדוק אם איוב אכן עובד ה' באמת ולא להנאתו בלבד. ה' מסכים, והשטן פוגע בכל אשר לאיוב והורג את כל בני ביתו³⁶. איוב מצדיק עליו דין שמים.

לאחר מכן שוב בני האלקים מתקבצים אצל ה' ושוב חוזרים הדברים כנ"ל. הפעם השטן טוען, שאיוב עובד את ה' מכיוון שלא פגע בגופו של איוב, והכל יתן האדם בעד נפשו, ולא מוכח שהוא עובד ה' באמת. ה' מאשר לשטן לפגוע אף באיוב עצמו - אך לא להורגו. השטן פוגע באיוב בנגעים קשים, כלומר: מביא על חצי גופו העליון שחין יבש - לכן איוב לוקח חרס להתגרד בו, ועל חצי גופו התחתון מביא שחין לח - לכן איוב יושב בתוך האפר כדי שיספוג את ההפרשות מהפצעים. הפעם איוב לא מצדיק עליו את

הדין אלא שותק, אך לא מקלל ומנאץ את ה'. אשתו מציעה לו לעשות זאת על מנת למות ולהפסיק לסבול וגם כדי לא לבא לידי חטא יותר גדול כלפי ה' ³⁷ - אך הוא מסרב בכל תוקף.

איוב רוצה להבין מדוע הוא נענש - וכזה דן הספר !

2. ייסורים - על מה?

מדוע ה' מביא על האדם ייסורים? מה מטרתם ותפקידם של הייסורים?

שאלה זו מוכרת לנו ומיד עולות לנו תשובות מספר:

א. הייסורים באים לכפר על פשע ועוון, ו"אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא".

ב. הייסורים באים לרומם את האדם כשיעמוד בניסיון.

ג. מטרת הייסורים לזכך עוד יותר את האדם - לטובתו בעולם הבא.

אבל באיוב לא שייכות תשובות אלו:

א. הכתוב עצמו מעיד בו שהוא לא עשה רע. אף ה' אומר לשטן: "ותסיתני בו לבלעו חינם" ³⁸, וכן בסוף הספר - ה' לא אומר לאיוב שנענש בגלל חטא כלשהו.

ב-ג. ה' לא מביא על איוב את הניסיון בשביל הנ"ל, אלא כדי לבדוק האם איוב צדיק לפניו! וראיה לכך, שבסוף הספר ה' לא אומר לאיוב שכל זה היה כדי לרוממו או לטובתו וכדו'.

גם רעי איוב אומרים לו מספר תשובות לשאלה זו, כפי שנראה בפרק הבא, ואנחנו עוד נברר אותם.

אז מדוע באו ייסורים על איוב? !

איוב יודע, שאין לברוח מן האלקים, אך רוצה הוכחה לצדקתו של אלקים. בניסיון למצוא את התשובה לשאלתו הוא מציע שלוש אפשרויות - על דרך השלילה ³⁹:

34 עיין במלבי"ם על א, א-ה.

35 אם השטן עצמו גם כן "בן אלקים" - עיין במפרשים על איוב א, ו.

36 חוץ מאשתו. מדוע? עיין דעת מקרא על איוב עמוד 14.

37 מדרש איוב יד (מובא באוצר אישי התנ"ך, הרב יש"י חסידה, עמוד נט).

38 איוב ב, ג.

39 עיין מקרא קדש עמוד 262.

1. ה' נהנה לייסר ולעשוק.

2. ה' רואה לתקופה קצרה, כמו האדם.

3. מגבלת הזמן חלה על ה'.

התשובה הרטורית שאיוב נותן לכולן היא: לא. ה' אינו נהנה לייסר את האדם, ראייתו נצחית ואינו מוגבל בזמן.

איוב מכיר בגדלות הבורא, אך תשובה לשאלתו עדיין אין לו.

לכן המסקנה של איוב היא:

ה' צדיק - ובכל זאת מייסר אותי. אין ה' נוהג איתי בצדק.

3. הדיון - באופן כללי

תוכן דבריו בקצרה	הדובר	סכב
טוב מוות מחיים. מדוע יתן ה' חיים למעונים בייסורים?	איוב	א
קרא אל ה' אך הוא לא יענה לך. אין אדם שלא יחטא - לכן נענשת על מה שחטאת.	אליפז	
ייסורי הקשים כל כך - גדולים מחטא.	איוב	
ה' לא מעוות המשפט! תתפלל לה' שיעביר אשמתך ואז ה' ירחם עליך, אך לא יתגלה אליך.	בלדד	
ה' לא צודק בכל הנהגותיו ולפעמים מעניש בלי הבחנה. ה', הסבר לי מעשיך!	איוב	
דבריך נגד ה' אינם נכונים, שכן חכמתו ללא סוף. שוב אליו וייטב לך. אם ה' יתגלה אליך הוא יאמר לך שלפי חכמת התורה ראוי לך כפליים מן המכאוב אשר בא עליך.	צופר	
גדולת ה' ידועה לכולם. ה', הסבר לי מדוע תייסרני, למרות קלותי לעומתך.	איוב	

<p>אליפז איוב בלדד איוב צופר איוב</p> <p>ב</p>	<p>קבל מה שאנו אומרים לך, כי אין אדם שייחשב צדיק לפני האלקים. אני יודע מה שאתם אומרים. ייסורי גדולים מדי. ה', תשיב לטענות שביני לבין רעיי ולדבריי כלפייך. קבל דברינו, שדברינו הם נכונים. רעיי מכלימים אותי ואני לבדי. עדיין מקווה אני לגאולתי. דברים נוראים באים על הרשע. נגזר מאת ה' שאתה תיוסר. מדוע טוב לרשעים? הרי רואים שהם מדושני עונג?! כל תנחומיכם - הבל.</p>
<p>אליפז איוב בלדד איוב</p> <p>ג</p>	<p>פשעייך הם: בין אדם לחברו וגם מחשבות כפירה. תעשה תשובה וייטב לך. ה' מסתתר ממני למרות שאני רוצה לדבר איתו, כי יודע שאני צדיק. מדוע לא רואים שה' נפרע מן הרשעים? למה ה' שומר אותם מכל מיני ייסורים?! אין אדם יכול לזכות לפני האלקים. שבחו של ה' גדול מאוד. אתה משבח את ה' - והכל נכון. אף אני אעשה כן ואף יותר ממך, לאמר: לא חידשת כלום. איוב מוסיף ואומר: 1. אחזיק ביראתי את ה', אע"פ שה' נוהג עמי בעוול. אתם טועים ולכן תענשו. 2. הייתי מכובד בעיני כל ועתה ה' מייסרני. איוב נשבע שהוא צדיק - ומפרט זאת. רעיו שותקים כשרואים שאיוב בטוח בצדקתו.</p>

4. אליהוא, ה' ואיוב

כאן מתחילה התמונה להתבהר.

אליהוא מכוון לדעת ה'. הוא פונה גם לאיוב וגם לרעים בטענה:

- לאיוב: אתה מדבר על ה' דברים לא טובים. ה' בוודאי צודק.

- לרעים: למה תרשיעו את איוב? הוא צדיק וה' צדיק!

כולכם טועים ומנסים לעמוד בסוד ה'.

תשובת אליהוא בצורה יותר מפורטת: מעשינו משפיעים עלינו ולא על ה'. ולכן נהיה צדיקים למעננו, בלי תנאים ובלי לבקש מה' תשובות לכל שאלותינו. ה' בוודאי צודק בדין. אדם חייב לגמול לרעהו טובה תחת טובה, ה' לא צריך לעשות זאת, וממילא כל השאלות עליו בטלות.

עצם עניית ה' לאיוב - סותרת את דברי הרעים בסבב הראשון. כי הם (אליפז ובלדד) אמרו שה' לא ידבר עם איוב, או (צופר) שידעו כבר מה ה' יגיד לו - והוא טעה. הם טעו - כי איוב צדיק ובכ"ז ה' ייסרו.

ה' עונה לאיוב מבין שערות ראשו, ואמר לאיוב: אני על ראשך כשאתה מחפשני⁴⁰. אתה חשבת שאני מסתתר ממך וחיפשת אותי, אך אני תמיד כאן ומי שלא ראה זאת זה אתה.

ה' בוחר באפשרות שהוא יקרא (ישאל) ואיוב יענה (עייץ מקרא קדש שאביא לקמן):

ה' לאיוב: אתה נותן את הכח לבריאה? אתה יודע מקור וסיבת כל דבר?

איוב: לא יודע לענות על שאלות ה', אך נשאר בטענותיו.

ה' לאיוב: מזכיר בהמה ולויתן - הגדולות ביבשה ובים בסה"כ, אפילו לא בשמים - והם חזקים ממך! ואתה מנסה להבין בעליונים?! היית בבריאת העולם שאתה מתיימר להבין אותי?!

איוב: מוותר על טענותיו לדעת את סיבות ייסוריו, מתרומם חווייתית אל ה' - אך לא מבינו בשכלו. מודה ואומר: "על כן אמאס ונחמתי על עפר ואפר".

כאן נוסיף לסיכום שלנו את המודגש:

המבנה הכללי של ספר איוב

1. ה' מטיב לאיוב, אח"כ מכה את משפחתו ורכושו ולבסוף אף את גופו.
2. שלושה סבבים של ויכוח של הרעים (אליפז, בלדד וצופר) עם איוב:
הרעים: חטאת, לכן אתה מיוסר.
איוב: לא חטאתי. אינני מבין מדוע אני מיוסר.
הסבב השלישי אינו שלם.
3. אליהוא מדבר עם איוב.
4. התגלות ה' מתוך הסערה ועונה (?) לאיוב: אדם אינו יכול להבין את חשבונות ה'.
5. ה' מטיב לאיוב יותר מאשר בראשיתו.

עד כאן הדיון בספר. אך עדיין יש לשאול:

1. מה חידש ה' בזה? האם איוב לא ידע זאת?
 2. מדוע תשובת ה' מתעכבת עד פרק לח ואינה באה בפרק ד?!
- אפשר לענות כך:
1. ה' אומר זאת בעצמו ולא הרעים! רק עכשיו איוב בטוח שהכל תחת שליטה והשגחה.
 2. אחרי שהאדם מיצה את כל יכולת הבנתו - ולא מבין - רק אז מתקבלת עליו בשלימות התשובה שיש משהו שהוא למעלה ממנו ומהבנתו.
כמו כן, ה' לא עונה לאיוב על שאלתו, אלא אומר לו שאינו יכול להבינו! זה מה שבא לסמל הסימן (?) בסיכום שלעיל.

5. נקודת הלימוד מאיוב

ירא אלקים אמיתי אינו סר מדרכו אף אם מתבררת לו
העובדה שלא תמיד גורלו של אדם מתאים למעשיו,
אלא מאמין שה' מנהיג הכל לפי דברים הנעלמים
מהבנתו.

וכמאמר המשורר:

יש דברים נסתרים, לא נבין לא נדע, נעשה גם דברים שנראים בלי סיבה,
לא צריך כל דבר לחקור ולשאול, לפעמים גם מותר לא לדעת הכל.

6. סיום הספר

לקרוא בפנים מפרק מב, ו עד הסוף. לאחר מכן אפשר להדגיש כמה נקודות:

1. ה' נוזף ברעי איוב ואומר להם להביא קרבן ואיוב עבדו יתפלל עליהם.
2. איוב מביא בתחילת הספר קרבן בעד בניו - אולי "ברכו" אלקים, וכן אומר לאשתו של "ברך" אלקים = דיבור נבלה ("כדבר אחת הנבלות תדברי" - ב, י). עכשיו אומר ה' לאליפז ורעיו שהם צריכים להביא קרבן, כלומר: הם דיברו נבלה, "ברכו" אלקים !!!
3. ה' קורא לאיוב - "עבדי" ארבע (!) פעמים. עם כל קושיותיו - לא חטא איוב ונשאר ירא אלקים. ה' צדק ולא השטן !
4. ה' מטיב לאיוב יותר מאשר בראשיתו, רואה בני נינים - כיוסף, ומת שבע ימים - כאברהם. יש מפרשים שהשטן רק העלים הכל מעיני איוב אך בעצם החזיר לו את כל מה שהיה לו ממש.
5. מכאן אפשר להגיע לשאלות כמו: היכן היה ה' בשואה?
התשובה תהיה: ה' בעצמו עשה את השואה.
אלא השאלה הנכונה היא: מדוע ה' עשה את השואה? - וזהו דבר שלא קל להבנה.
ישנם נסיונות שונים (לא רצו לעלות לארץ ישראל ועוד) אך כולם מודים שזו אפשרות בלבד להסביר את השואה.

למה אנו משולים? לילד שנכנס באמצע הצגה והוא רואה אדם שוכב על מיטה ופתאום מגיע אדם שני וחותך לו את הרגל! והילד צועק שיצילו את האדם המסכן ומתרגז על האדם המושחת והאכזרי על מעשיו. אבל, מי שראה את ההצגה מההתחלה יודע שהשוכב על המיטה הוא חולה הזקוק לכריתת רגלו ע"מ להמשיך לחיות, והשני הוא בעצם הרופא המצילו ממוות לחיים.

כלומר: ראייתנו איננה כוללת את כל הפרטים שהיו ושיהיו ואף שישינו, ולכן איננו יכולים לחוות דעה אמיתית על סמך הנתונים שאנו רואים!

7. דגשים בפרשנים

כל פרשן הדגיש, בדרכו המיוחדת, מספר נקודות. קיבצתי כמה דגשים וביארתי בקצרה:

רמב"ן:

1. החטא הוא זה שלמעשה הורג והסיבות הטבעיות (רעל, תאונה וכדו') רק גומרות את המלאכה (וכי ידיו של משה עושות מלחמה⁴¹, וכן: וכי נחש ממית או נחש מחיה⁴², וכן: ר' חנינא בן דוסא והערוד⁴³).

2. על ספר איוב - "היות עניינו שורש באמונה ויסוד בתורה"⁴⁴.

3. רעי איוב צודקים בקשר לצדיק רגיל שאי אפשר שלא יחטא, אך איוב - הכתוב מעיד בו שהוא צדיק גמור.

4. לשטן יש שליטה על גוף האדם - אך לא על נפשו, לא על הבחירה החופשית שלו.

ראב"ע:

המחלוקת בין איוב לרעיו היא מחלוקת במציאות: האם יש או אין "צדיק ורע לו": הרעים אומרים שאין ולכן תעשה תשובה. איוב אומר: יש, אני כזה, ה' לא צודק במעשיו.

41 ירושלמי ראש השנה ג, ח (יז ע"ב).

42 ראש השנה כט ע"א, ירושלמי ראש השנה ג, ט (יח ע"א).

43 ברכות לג ע"א.

44 הקדמת הרמב"ן לספר איוב (מופיע בנ"ך נחמד למראה, הוצאת "תורה מפוארה").

מלבי"ם:

1. לא היתה שום סיבה להתמוטטות איוב (עיין פירושו על א, א-ה), אך התמוטט כי ה' אמר לשטן שהוא לא שולט באיוב - שלא כדברי השטן שטען שהוא שולט בכל הברואים וכל המשך האירוע.
2. כשמסופר מה היה לאיוב יש סדר מסוים וכשהשטן מכה יש סדר אחר (לגבי שבא, אש מהשמים, סדר הרכוש וכדו') - עיין בפירושו על א, יג-יט.
3. לאחר המכה הראשונה איוב מצדיק את ה', שכן הלקיחה איננה רעה אלא מניעת ההטבה היתירה.
4. לאחר המכה השניה אומר איוב לאשתו: ה' נותן טוב, אך לעיתים גובר הרע ונותן רע. אי אפשר רק ליהנות מן העולם הזה. כאן חטא איוב בלבו אך לא בשפתיו, בהמשך - הוציא הדברים מלבו לשפתיו.

הרב דסלר, מכתב מאל"הו:

1. שכר בעולם הזה - אי אפשר לשלם, מכיוון שאפילו נאסוף את כל האושר בעולם הזה מתחילתו עד סוף הדורות לכל האנשים בכל הדורות - עדיין לא נגיע לאושר קצר בעולם הבא.
2. אם כן, מה שכר מצוה? - מצוה.
3. מביא חמש תשובות ל"רשע וטוב לו" (חלק ג עמוד 238, חלק ה עמוד 444)

הרב אליהו ידיד, מקרא קדש, איוב - הויכוח בין אלקים ואדם:

1. הרעים הוכיחו את איוב בסגנון של "אהבה מגולה ותוכחה מסותרת".
2. כל אחד ניחם את איוב במשהו אחר ובסגנון שונה (עיין עמודים 6-262).
3. המשותף לכולם (כולל איוב) - שאינם יודעים על מפגש ה' והשטן.
4. הרעים מוצאים מהר פתרון לבעיה אך איוב לא מוצא פתרון ועל כך הוא שואל.
5. דווקא רעי איוב שהצדיקו את ה' צריכים קורבן, ואיוב שדיבר כלפי מעלה בהתרסה - הוערך בעיני ה' על כנות דבריו.
6. איוב דורש מה' מענה באחת משני דרכים:

א. ה' יקרא (ישאל) והוא יענה.

ב. איוב יקרא וה' יענה.

7. עצם עניית ה' לאיוב – סותר את דברי הרעים !

הרב אברהם יצחק נריה, י"ג העיקרים, עיקר י"א:

1. האידיאל: לעבוד את ה' בלי לרצות לקבל שכר. זה קשה – ולכן חז"ל אמרו לעבוד אפילו שלא לשמה שמתוך שלא לשמה יבוא לשמה.
2. כל הנאות העולם הזה ואף ימות המשיח – תמריץ זמני הנראה לעין כדי לסייע לאדם, אך אינו השכר האמיתי אלא סיוע בהורדת המניעות.
3. יסוד השאלה של "צדיק ורע לו" וכו' הוא: שכר בעולם הזה. אך לפי הנ"ל השכר האמיתי הוא בעולם הבא – אז אין שאלה.
4. יש כמה דעות ברבותינו, האם עונש הוא החלטה אלוקית או תוצאה טבעית, וכן האם שכר מצוה הוא בעולם הבא או עוד מצוה בעולם הזה.

דעת מקרא:

1. דברי איוב נראים חירוף וגידוף, אך כצדיק אין הוא מוותר לה', בידעו שהוא לא חטא והרצון לדעת את האמת מחריף את הניסוח, אך הוא לא מגיע לכפירה (עיין מלבי"ם שהבאנו בפרק זה לעיל).
2. הרעים מסודרים לפי חשיבותם: אליפז (חזון, מסורת וחכמה), בלדד (מסורת וחכמה) וצופר (חכמה).
3. ישנה הקבלה בין אליפז ואליהוא – מה כל אחד הבין מהחזון ובזה שאין האדם מביא תועלת לה' בצידקותו.
4. אפשר להסביר, שאיוב לא עונה לאליהוא משתי סיבות:
 - א. הודה לו וה' בא להסביר סופית.
 - ב. לא הודה לו ורוצה תשובה מה' דווקא (כפי שאומר בתוך הספר).

4. סיום

א. לסיום ספר איוב

1. לקרוא ברכות יז ע"א - "ר' יוחנן⁴⁵ כי הוה מסיים סיפרא דאיוב אמר הכי: סוף אדם למות וסוף בהמה לשחיטה והכל למיתה הם עומדים. אשרי מי שגדל בתורה ועמלו בתורה ועושה נחת רוח ליוצרו וגדל בשם טוב ונפטר בשם טוב מן העולם, ועליו אמר שלמה: "טוב שם משמן טוב ויום המוות מיום הולדו"⁴⁶.

2. על הגמרא הנ"ל כותב הרב קוק בעין אי"ה⁴⁷:

א. מטרת הייסורים בעולם הזה היא לעזור לאדם להתנתק מהעולם הזה שהוא כל כך מחובר אליו. לכן יש זיקנה, תלאות וייסורים, וכשמגיע המוות - האדם מוצא בו את מנוחתו.

ב. אם כן תכלית הייסורים היא להתקרב לעולם הבא. לכן אשרי מי שעמלו בתורה, שהרי לכל אחד יש ייסורים. אשרי מי שייסוריו בלימוד תורה ומייסר עצמו על לימודה, ובכך מוסיף שלמות נפשו ומשיג גם כן תועלת של ייסורים החביבים.

ג. כשאדם מצטער השכינה גם כן בצער. אך כשמצטער בלימוד תורה - אין צער לשכינה אלא נחת רוח הוא עושה ליוצרו.

ד. ענין הלימוד הוא כדי להוציא כוחותיו לפועל וככל שאדם גדול - כוחותיו גדולים וה' מדקדק עימו יותר. וכך היה עם איוב, שדקדק עימו ה' יותר, כפי מעלתו שהיה ראוי להגיע אליה.

ה. שמו של אדם - אחרים משתמשים בו. וזה ענין "שם טוב" - במה שעוזר להשלמת זולתו. יש שמאירים על זולתם בחייהם ויש שיותר מאירים על אחרים במיתתם, ע"י שהם מתעוררים להבין את עומק דבריו. לכן עדיף לחכם "יום המוות".

3. ב"מכתב מאליהו"⁴⁸ כותב הרב דסלר, שמדרגה היא לראות, שאף כשהקב"ה עושה דין בצדיקים הוא מתקלס, למרות שבעינינו רואים את ייסורי הצדיקים ושלוות הרשעים.

45 ויש גורסים: אמר ר' יוחנן כי הוה מסיים ר' מאיר וכו'.

46 קהלת ז, א.

47 עין אי"ה ברכות א סימנים נ-נג (עמודים 23-24).

מדרגה היא לעשות קל וחומר: אם ה' מעניש כך את הצדיקים - כל שכן שיעניש את הרשעים באופן קשה !!!

אבל זה אשר איננו במדרגה זו אינו דן קל וחומר ואינו מביא ראיה זו אלא אדרבה קושיא בידו: צדיק ורע לו, רשע וטוב לו.

ב. מקורות נוספים לעיון

ניתנו בזה כלים להבנת הספר. אך יש צורך לעיין עוד ולהעמיק בפירוש המילים, במקבילותיהן בתנ"ך, מהות השטן בעולם, צידוק הדין, טיבו של ניסיון, מי הם "בני האלקים", ועוד. וכן בענייני אקטואליה - שואה, מדוע תינוקות מתים, ועוד. "תן לחכם ויחכם עוד":

מקראות גדולות על איוב.

נחמד למראה על איוב, הוצאת "תורה מפוארה".

בבא בתרא טו ע"א, מגילה ה ע"ב, סוטה יא ע"א, בראשית רבה כו, ז, שם נז, ד, שמות רבה יב, ב, ירושלמי סוטה ה, ו (כה ע"ב) - זמן וכותב הספר.

שמות רבה כא, ט, שם לא, יב, עדויות ב, י, זהר ח"ב לג ע"א, שם קפא ע"ב, שם ח"ג רטז ע"ב, שם רות אותיות כב-לו - עוד על ייסורי איוב.

ברכות ס ע"ב, מועד קטן כ ע"ב, שם כח ע"ב, ירושלמי סוטה ה, ו (כה ע"ב), שם מועד קטן ג, ז (יח ע"א) - היה מישראל ורבותינו למדו ממנו הלכות רבות.

סוטה יא ע"א, בבא בתרא טו ע"ב, בראשית רבה נז, ד, שמות רבה יב, ב - היה גוי.

בבא בתרא טז ע"א והפרשנים שם, בראשית רבה ט, יב - חטא איוב בשפתיו.

בבא בתרא טו ע"ב - טז ע"א, סוטה כז ע"ב, שם לה ע"א, מגילה כח ע"א, פסחים קיב ע"א - עוד על אישיותו של איוב.

ברכות יז ע"א - ר' יוחנן מסיים איוב.

מנחות כט ע"ב - משה ורבי עקיבא.

שבת נה ע"ב - מסקנת הגמרא: יש מיתה בלא חטא ויש ייסורים בלא עוון.

תענית כה ע"א - ר' אלעזר בן פדת.

ברכות לג ע"א, ראש השנה כט ע"א, ירושלמי ראש השנה ג, ח-ט (יז ע"ב - יח ע"א) -
החטא ממית.

ברכות ה ע"ב בתוספות ד"ה דינא.

אבות דר' נתן ב, ה. ז, א.

בראשית רבה ד, ד. לט, יא.

שמות רבה כא, ז.

דברים רבה ב, ד.

מדרש פסיקתא רבתי לג, יא. מז, ג.

רמב"ם מורה נבוכים ג, כב.

פירוש ר' יוסף קרא על איוב.

ילקוט שמעוני על איוב.

ספר העיקרים ד, י.

חובת הלבבות שער הבטחון פרק ג עמוד שיז והלאה, הוצאת הרב פנחס יהודה
ליברמן, ירושלים תש"ן.

אוצר המדרשים (אייזנשטיין, עמ' תלט) - עשרה הרוגי מלכות - לא קל לדעת סיבת
גזירת ה'!

הרב אליהו אליעזר דסלר, מכתב מאליהו, הוצאת ספרייתי, בני ברק התשנ"ז, חלק א
עמודים 4-5, 15-23, חלק ג עמוד 238, חלק ה עמוד 444.

הראי"ה קוק, עין איה על ברכות א, הוצאת מכון הרצי"ה קוק, ירושלים התשנ"ה,
סימנים נ-נג (עמודים 23-24).

הרב נתן אורטנר, אשנב ליהדות, הוצאת עולם הספר התורני, ירושלים התשנ"ה, פרק
ד (עמודים 47 - 66).

הרב אברהם יצחק נריה, י"ג עיקרים, הוצאת "חיי רא"י", כפר הרא"ה התשנ"ב, פרק
י"א (עמודים 160 - 174).

הרב אליהו ידיד, מקרא קדש, הוצאת ארי, ירושלים התשנ"ה, עמודים 252 - 269.

רות סופר, ישראל קדושים, הוצאת אור, ירושלים התש"ן, חלק שני, מאמר "הראית
נקי אבד?" (עמודים תקסג - תרד).

דעת מקרא על איוב (בעיקר בהקדמות).

הרב יעקב ישראל הכהן בייפוס, ילקוט "לקח טוב", פרקי אמונה ונחמה, פרק שני:
קבלת ייסורים וצידוק הדין, הוצאת "תשב"ר הרב", רכסים התשנ"ג, עמודים נג - קלב -
אוסף של הרבה מרכותינו, ראשונים ואחרונים, על נושא זה.

הרב יש"י חסידה, אוצר אישי התנ"ך, הוצאת ראובן מס, ירושלים התשמ"ח, ערך
"איוב" (עמודים נו - ס, תלה).

